

Małek, Janusz

Nowe spojrzenie na politykę Prus Książęcych wobec Polski za czasów księcia Albrechta (1525-1568)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 425-437

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Mattek

NOWE SPOJRZENIE NA POLITYKĘ PRUS KSIĄŻĘCYCH WOBEC POLSKI ZA CZASÓW KSIĘCIA ALBRECHTA (1525—1568)

Zainteresowanie dziejami Prus Książęcych u historyków wiąże się zazwyczaj z oceną traktatu krakowskiego 1525 roku, więc czy był on korzystny, czy niekorzystny dla Polski i czy istniały szanse całkowitej likwidacji państwa krzyżackiego nad Bałtykiem, co z pewnością zapobiegłoby powstaniu państwa pruskiego, jednego z państw rozbiorczych Polski. Ponadto interesowano się tym krajem z uwagi na rolę Księstwa w procesie formowania się potęgi Prus w XVIII i XIX wieku. Prusy Książęce bowiem, choć formalnie odcięły się od swojej zakonnej przeszłości, były jednak jej spadkobiercami. Połączenie Prus Książęcych z Brandenburgią a potem zrzućenie zależności lennej od Polski w roku 1657 doprowadziło w roku 1701 do powstania Królestwa Pruskiego. Małe terytorium Księstwa dało początek jednej z wielkich potęg europejskich w XVIII—XIX wieku.

Czy jednak dzieje musiały się potoczyć w tym kierunku?

I czy badając historię Księstwa Pruskiego w XVI wieku należy sugerować się późniejszymi dziejami Prus?

Najbardziej zaakcentował takie ujęcie Walther Hubatsch, który określił rolę Prus w dziejach jako „podporę Europy”, tytułując tak swój apologetyczny esej książkowy poświęcony Prusom¹.

I

Poświęćmy nieco uwagi historiografii czasów księcia Albrechta Hohenzollerna. Można ją umownie podzielić na dwa okresy to jest do roku 1945 i powojenną. W tym pierwszym okresie problematyką Prus Książęcych zajmowali się badacze polscy i niemieccy. Badania niemieckie przyniosły zasadnicze osiągnięcia w zakresie biografistyki (Karl Lohmeyer)², historii Kościoła ewangelickiego do roku 1551 (Paul Tschackert)³, oraz historii stanów (Max Toeppen)⁴. Z kolei badania polskie (Adolf

¹ W. Hubatsch, *Eckpfeiler Europas*, Heidelberg 1953.

² K. Lohmeyer, *Herzog Albrecht von Preussen*, Gotha 1907.

³ *Urkundenbuch zur Reformationgeschichte des Herzogtums Preussen*, herausg. von P. Tschackert, Bd. 1—3, Leipzig 1890 (t. 1 zawiera opracowanie dziejów Kościoła ewangelickiego do r. 1551, a t. 2 i 3 dokumenty).

⁴ M. Toeppen, *Zur Geschichte der ständischen Verhältnisse in Preussen (1525—1567)*, Historisches Taschenbuch, 2 Folge, 8, 1847, ss. 301—492; tenże, *Die preussischen*

Pawiński⁵, Adam Vetulani⁶, Stanisław Bodniak⁷) wniosły zasadniczy wkład do historii politycznej Prus Książęcych, a zwłaszcza do stosunków państwa polskiego z lennem pruskim. W okresie po drugiej wojnie światowej nastąpiła znaczna intensyfikacja badań zwłaszcza w RFN. Na seminarium doktorskim prof. Walthera Hubatscha napisano szereg wartościowych, źródłowych monografii. Badania niemieckie były bogate tematycznie, objęły:

1 — biografistykę, a więc biografie księcia Albrechta (Walther Hubatsch)⁸, biografie pierwszej żony ks. Albrechta Doroty duńskiej (Iselin Gundermann)⁹ oraz drugiej żony księżny Anny Marii brunświckiej a także innych księżniczek na dworze królewieckim (Rita Scheller)¹⁰;

2 — historię parlamentaryzmu (Helmut Freiwald)¹¹ do roku 1528 (Norbert Ommeler-Omiczyński)¹², w latach 1543—1561 (Everhard K. B. Kleinertz) — lata 1562—1568¹³;

3 — historię dyplomacji (Ernst T. Thiele)¹⁴;

4 — historię Kościoła (Walther Hubatsch)¹⁵, I. Gundermann¹⁶, Jörg R. Fligge¹⁷, Martin Stupperich¹⁸ i Andreas Zieger¹⁹;

5 — historię kultury (Peter G. Thielen)²⁰ i historiografię (Udo Arnold)²¹;

Landtage zunächst vor und nach dem Tode der Herzogs Albrecht (1567—1569), w: *Programm Gymnasium Hohenstein, Hohenstein 1855*, ss. 1—31.

⁵ A. Pawiński, *De rebus ac statu ducatus Prussiae tempore Alberti senioris marchionis Brandenburgensis illo vero mortuo Alberti Junioris ductis Prussiae*, a. 1566—1568, Warszawa 1879.

⁶ A. Vetulani, *Lenno pruskie. Od traktatu krakowskiego do śmierci ks. Albrechta Studium historyczno-prawne*, Kraków 1930.

⁷ S. Bodniak, *Polska a Prusy Książęce na schyłku rządów Albrechta*, Rocznik Gdański, 1937, t. 9—10, ss. 237—248.

⁸ W. Hubatsch, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach, Deutschordens-Hochmeister und Herzog in Preussen 1490—1568*, Heidelberg 1960.

⁹ I. Gundermann, *Herzogin Dorothea von Preussen 1504—1547*, Köln-Berlin 1965.

¹⁰ R. Scheller, *Die Frau am preussischen Herzogshof 1550—1625*, Köln-Berlin 1966.

¹¹ H. Freiwald, *Markgraf Albrecht von Ansbach-Kulmbach und seine landständische Politik als Deutschordens-Hochmeister und Herzog in Preussen während der Entscheidungsjahre 1521—1528*, Kulmbach 1961.

¹² N. Ommeler-Omiczyński, *Die Landstände im Herzogtum Preussen 1543—1561*, Bonn 1967.

¹³ E. K. B. Kleinertz, *Die Politik der Landstände im Herzogtum Preussen 1562—1568*, Bonn 1972.

¹⁴ E. T. Thiele, *Das Gesandtschaftswesen in Preussen im 16. Jahrhundert*, Göttingen 1955.

¹⁵ W. Hubatsch, *Geschichte der Evangelischen Kirche Ostpreussens*, Göttingen 1968, Bd. 1—3.

¹⁶ I. Gundermann, *Untersuchungen zum Gebetbüchlein der Herzogin Dorothea von Preussen*, Köln 1966.

¹⁷ J. R. Fligge, *Herzog Albrecht von Preussen und der Osiandrismus*, Bonn 1972.

¹⁸ M. Stupperich, *Osiander in Preussen 1549—1552*, Berlin — New York 1973.

¹⁹ A. Zieger, *Das religiöse und kirchliche Leben in Preussen und Kurland*, Köln-Graz 1967.

²⁰ P. G. Thielen, *Die Kultur am Hofe Herzog Albrechts von Preussen 1525—1568*, Göttingen 1953.

²¹ U. Arnold, *Studien zur preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts*, Bonn 1967.

6 — historię gospodarki (Hans H. Wächter²² i Horst Kempas²³;

7 — historię polityki zagranicznej, o której powiemy za chwilę.

Historiografia polska (Adam Vetulani²⁴, Kazimierz Piwarski²⁵, Janusz Małek²⁶, Władysław Chojnacki²⁷, Henryk Zins²⁸) ograniczała się nadal do historii politycznej, historii stanów i Kościoła oraz społeczno-gospodarczej.

Spśród badaczy innych narodowości Amerykanin Ernst Ekman²⁹ napisał dysertację na temat stosunku księcia Albrechta do państw skandynawskich.

Przechodząc z kolei do omówienia opracowań polityki zagranicznej Prus Książęcych w XVI stuleciu musimy stwierdzić, że brak, jak dotąd, ujęcia syntetycznego tej problematyki; jedynie pewien jej zarys odnajdujemy w biografii księcia Albrechta pióra wspomnianego już kilkakrotnie Walthera Hubatscha³⁰.

Politykę księcia Albrechta wobec Inflant, ale tylko do roku 1540 opracował Hans Quednau³¹, wobec zakonu krzyżackiego Paul Karge³², wobec państw habsburskich Antjekathrin Grassmann³³, wobec państw skandynawskich najpełniej wymieniony już Ernst Ekman³⁴ oraz wobec Polski — Adam Vetulani³⁵, Stanisław Bodniak³⁶ i Stephan Dolezel³⁷. Na swego badacza czeka jeszcze polityka Prus Książęcych wobec Brandenburgii w czasach księcia Albrechta, wreszcie polityka księcia Albrechta w stosunku do Prus Królewskich. Informacje odnaleźć można było w pracach Godfrieda Lengnicha³⁸, Richarda Fischera³⁹, Jolanty Essmanow-

²² H. H. Wächter, *Ostpreussische Domänenvorwerke im 16. und 17. Jahrhundert*, Beihefte zum Jahrbuch des Albertus Universität Königsberg, Bd. 19, 1958.

²³ H. Kempas, *Seeverkehr und Pfundzoll im Herzogtum Preussen*. Bonn 1964.

²⁴ *Władztwo Polski w Prusiech Zakonnych i Książęcych (1454—1657)*. Wybór źródeł. Opracował i wstępem poprzedził A. Vetulani, Wrocław 1953.

²⁵ A. Piwarski, *Dzieje Prus Wschodnich w czasach nowożytnych*, Gdańsk — Bydgoszcz 1946.

²⁶ J. Małek, *Ustawa o rządzie (Regimentsnottel) Prus Książęcych z roku 1542*, Toruń 1967.

²⁷ W. Chojnacki, *Zbory polsko-ewangelickie w b. Prusach Wschodnich w XVI—XX w.*, Reformacja w Polsce, t. 12, 1953—1955, nr 45—50, ss. 303—450.

²⁸ H. Zins, *Powstanie chłopskie w Prusach Książęcych w r. 1525*, Warszawa 1953.

²⁹ E. Eckman, *Albrecht of Prussia and the Northern Powers 1516—1536*, Diss. Los Angeles/California 1954.

³⁰ W. Hubatsch, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach, Deutschordens-Hochmeister und Herzog is Preussen 1490—1568*, Heidelberg 1960, rozdz. VI.

³¹ H. Quednau, *Livland im politischen Willen Herzog Albrecht von Preussen. Ein Beitrag zur Geschichte des Herzogtums Preussen und des preussisch-livländischen Verhältnisses 1525—1540*, Leipzig 1939.

³² P. Karge, *Herzog Albrecht und der Deutsche Orden*, Altpreussische Monatschrift, Bd. 39, 1902, ss. 373—485.

³³ A. Grassmann, *Preussen und Habsburg im 16. Jahrhundert*, Köln und Berlin 1968.

³⁴ E. Eckman, op. cit.

³⁵ A. Vetulani, *Lenno pruskie*.

³⁶ S. Bodniak, op. cit., ss. 237—248.

³⁷ S. Dolezel, *Das preussisch-polnische Lehnverhältniss unter Herzog Albrecht von Preussen*, Köln und Berlin 1967.

³⁸ G. Lengnich, *Geschichte der preussischen Lande, Königlich-Polnischen Antheils*, Bd. 1, Danzig 1722.

³⁹ R. Fischer, *Achatius von Zehmen, Woyewode von Marienburg*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, H. 36, 1897, ss. 1—166.

skiej (Dworzaczkowej)⁴⁰, Ernsta M. Wermtera⁴¹ i Berty Bockelmann⁴². Obecnie w druku znajduje się moja rozprawa omawiająca polityczne i gospodarcze stosunki Prus Książęcych i Prus Królewskich w latach 1525—1548 z uwypukleniem polskiej polityki księcia Albrechta Hohenzollerna⁴³. Niniejszy artykuł nawiązuje do postawionych tam tez.

*

Zazwyczaj historycy utożsamiali politykę Księstwa Pruskiego z polityką jego władcy, księcia Albrechta. Pogląd ten jest w zasadzie słuszny, gdyż rzeczywistymi twórcami polityki zagranicznej Prus Książęcych był książę Albrecht i jego doradcy. Kontrpartner polityczny panującego, to znaczy stany koncentrowały swoją uwagę na polityce wewnętrznej, pozostawiając księciu w polityce zagranicznej dość duży zakres swobody. Ich udział w polityce zagranicznej Księstwa miał charakter drugorzędny i sprowadzał się niejako do „temperowania” zbyt śmiałych projektów książęcych. Jest to całkowicie zrozumiałe, gdyż wszelkie nowe inicjatywy książęce w polityce zagranicznej z reguły wymagały wsparcia finansowego, a te mogły zagwarantować tylko stany przez uchwalenie podatków. Można by przytoczyć wiele przykładów na hamującą rolę stanów w polityce zagranicznej Księstwa. Kiedy w czasie wojny hrabskiej książę Albrecht zadeklarował się po stronie późniejszego króla duńskiego Christiana III i poprosił stany o pomoc pieniężną, spotkał się z zarzutem, że chce on „wmanewrować” Prusy Książęce do wojny⁴⁴. Także w roku 1542, kiedy książę Albrecht nosił się z zamiarem osobistego udziału w wyprawie organizowanej przez elektora brandenburskiego przeciw Turkom, stany okazały się wobec tego projektu niechętne⁴⁵. Z oporem stanów spotkały się również tajne rokowania księcia Albrechta z Janem Albrechtem meklemburskim, który po śmierci tego pierwszego miał objąć rządy w Księstwie na czas małoletności księcia Albrechta Fryderyka⁴⁶.

Należy tu dodać, iż możliwość krępowania polityki zagranicznej księcia Albrechta przez stany była różna w poszczególnych okresach jego rządów. Wynikała ona z rzeczywistej siły politycznej, jaką stany w danej chwili dysponowały. Otóż w latach 1525—1542 stany nie odgrywały poważniejszej roli politycznej w Księstwie, zwłaszcza że zwołano je przez ten cały okres tylko 11 razy. Dopiero wydanie ustawy *Regimentsnottel* w roku 1542, gwarantującej stanom zasadę przestrzegania indygenatu a szlachcie niemal wszystkie urzędy w Księstwie, umocniło równowagę sił pomiędzy stanami a księciem. Próby rządów książęcych bez zwoływania sejm-

⁴⁰ J. Essmanowska (Dworzaczkowa), *Ruch szlachecki w Prusach Królewskich w I poł. XVI w.*, Poznań 1951, Instytut Historii UAM, nr 78 (maszynopis).

⁴¹ E. M. Wermter, *Herzog Albrecht von Preussen und die Bischöfe von Ermland (1525—1568)*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, Bd. 29, H. 1 u. 2, Osnabrück 1957, ss. 198—311.

⁴² B. Bockelmann, *Danzigs Politik in der Reformationszeit im Briefwechsel zwischen Johann von Werden und Herzog Albrecht von Preussen*, Kiel 1968.

⁴³ J. Małek, *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525—1548. (Studium z dziejów polskiej polityki księcia Albrechta Hohenzollerna)*. (Praca w druku w PWN).

⁴⁴ J. Małek, *Ustawa o rządzie*, ss. 110—111.

⁴⁵ Ibidem, ss. 117, 122.

⁴⁶ E. K. B. Kleinertz, op. cit., ss. 54—56.

mów, na przykład w latach 1550—1556⁴⁷, lub też w oparciu o obcych doradców z pominięciem tuziemców w latach 1565—1566 skończyły się fiaskiem⁴⁸. Reces z 5 października 1566 roku przyniósł zwycięstwo stanom nad władcą, ograniczył on bowiem swobodę księcia w prowadzeniu własnej polityki zagranicznej. Wszelkie sojusze mógł panujący zawierać tylko za zgodą króla polskiego i stanów pruskich⁴⁹.

Mimo tych wszystkich zastrzeżeń nie popełni się jednak większego błędu, stawiając znak równości pomiędzy polityką zagraniczną Prus Książęcych a polityką zagraniczną księcia Albrechta i jego doradców.

II

Próba nowego spojrzenia na politykę Prus Książęcych wobec Polski w czasach księcia Albrechta jest usprawiedliwiona zarówno stanem badań jak i nowymi możliwościami źródłowymi.

Dotychczasowe zasadnicze opracowania Adama Vetulaniego i Stephana Dolezela koncentrowały się na analizie stosunku lennego, jaki został zawiązany w roku 1525 pomiędzy Prusami Książęcymi a Polską.

Praca Adama Vetulaniego o lennie pruskim została napisana z pozycji historyka prawa. Autor *Lenna pruskiego* zajął się przede wszystkim sprawą realizacji postanowień traktatu krakowskiego, nie interesował się natomiast zdobywaniem przez księcia Albrechta wpływów wśród senatorów koronnych czy też jego próbami kształtowania polityki zagranicznej państwa polskiego zgodnie z interesami Księstwa Pruskiego.

Po drugiej wojnie światowej śladami Adama Vetulaniego poszedł historyk zachodnoniemiecki Stephan Dolezel. Tematyka jego pracy jest, w porównaniu do książki Vetulaniego, poszerzona o problem obrony przez Polskę lenna na arenie międzynarodowej, a więc przed zakusami zakonu krzyżackiego oraz o „Spór monetarny”. Dolezel miał pełny dostęp do archiwaliów królewieckich (zwłaszcza do *Herzogliches Briefarchiv — B, Polen i Ostpreussische Folianten*), stąd jego praca przyniosła pewną korekturę w zakresie szczegółowej faktografii i chronologii w stosunku do książki Vetulaniego. Vetulani w recenzji⁵⁰ z pracy Dolezela uznał te poprawki, choć zasadnicze jego ustalenia utrzymały się. Okazuje się więc, że również w pracy Dolezela przeważał aspekt prawno-historyczny.

Nadal przeto brak opracowania pełnego, a zarazem syntetycznego polskiej polityki księcia Albrechta (jej celów, etapów realizacji itd.), takiego choćby, jakie zrobiła Grassmann dla polityki księcia Albrechta wobec Habsburgów. To nie znaczy, że brakuje opinii i ocen co do tej polityki. Opinie te są różne.

Walther Hubatsch⁵¹ widzi w Albrechcie tego, który był „przetrwalnikiem” nie-

⁴⁷ N. Ommler-Omieczyński, op. cit., s. 169.

⁴⁸ A. Pawłowski, op. cit.; S. Bodniak, op. cit., ss. 237—248; J. Małek, *Geneza sejmu 1566 r. w Prusach Książęcych*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1961, nr 4, ss. 497—527; tenże, *Proces kryminalny nowych radców w Knipawie-Królewcu w 1566 r.*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1963, nr 2; E. K. B. Kleinertz, op. cit.

⁴⁹ *Privilegia der Stände des Herzogtums Preussen*, Brunsbergae 1616, s. 62 v.

⁵⁰ A. Vetulani, *Nowa praca o lennie pruskim w latach 1525—1568*, Zapiski Historyczne, t. 34, z. 4, 1969, ss. 139—147.

⁵¹ W. Hubatsch, *Eckpfeiler Europas*; tenże, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach*.

miekości nad Bałtykiem. Badacze polscy — Stanisław Bodniak i Kazimierz Piwarski⁵² podkreślają, że książę Albrecht był na ogół lojalnym a może i wiernym lennikiem Polski. Inni — Wiktor Weintraub, Ignacy Warmiński⁵³ — zwracają uwagę na jego wkład w dzieło polskiej reformacji i w rozwój piśmiennictwa polskiego. Niektórzy z nich, jak np. Ferdynand Bostel⁵⁴ uważają, że odtrącenie księcia Albrechta przez Polskę miało się z jej interesami, a z kolei Adam Vetulani⁵⁵ wykazuje szczegółowo, że strona polska interpretowała traktat krakowski z niekorkością dla Albrechta, nie chcąc go dopuścić do „współrządów” w Polsce.

Najbardziej krytycznie oceniają polską politykę księcia Albrechta Władysław Pociecha i Zygmunt Wojciechowski⁵⁶, wypuklając te wszystkie momenty, które, ich zdaniem, szkodziły interesom Polski, na przykład doprowadzenie przez księcia Albrechta do małżeństwa między Joachimem — późniejszym elektorem brandenburskim a Jadwigą Jagiellonką.

Ostatnio Andrzej Wojtkowski poddaje w wątpliwość lojalność księcia Albrechta wobec Polski. Pogląd ten wydaje się być zbyt krańcowy⁵⁷. Już tylko zestawienie tych rozśianych po literaturze poglądów pozwala na próbę nowego spojrzenia na polską politykę księcia Albrechta.

Jednakże podjęcie takiej próby było możliwe przede wszystkim dzięki wyzyskaniu nowych źródeł. Dotychczas historycy ograniczali się w swych badaniach do szczegółowej penetracji w archiwum królewickim, w dziale *Herzogliches Briefarchiv — B, Polen* oraz w odpowiednich tomach *Ostpreussische Folianten*. Była to korespondencja księcia Albrechta z królami polskimi, urzędnikami królewickimi i osobami prywatnymi. Na wielkie znaczenie tych materiałów w osobnych artykułach wskazywali Ludwik Kolankowski i Józef Jasnowski⁵⁸, publikując listę korespondentów Albrechta. Książę Albrecht korespondował prawie ze wszystkimi, a więc z królem Zygmuntem Starym i Zygmuntem Augustem, królową Boną, kanclerzem Krzysztofem Sztydowieckim, także z mieszczanami, szlachtą, luminarzami polskiej reformacji, a również z Kochanowskim, Rejem i Modrzewskim. Jak podaje Józef Jasnowski⁵⁹, w archiwum królewickim mają być listy, w których zwracano się do księcia Albrechta i po polsku: „do księcia pana Wojciecha”. Książę na pewno rozumiał po polsku, trochę czytał a nawet rozmawiał, np. ze swoim agentem Polickim w roku 1541. Listów po polsku nie pisał. Znajomość języka mógł zdobyć od matki Zofii Jagiellonki, siostry Zygmunta Starego.

⁵² S. Bodniak, *Albrecht Hohenzollern*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, ss. 48—52; K. Piwarski, op. cit., ss. 16 n.

⁵³ W. Weintraub, *Udział Prus Książęcych w reformacji polskiej*, *Reformacja w Polsce*, t. 6, 1934, ss. 38—63; I. Warmiński, *Andrzej Samuel i Jan Seklucjan*, *Poznań 1906*, ss. 122 n.

⁵⁴ F. Bostel, *Przeniesienie lenna pruskiego na elektorów brandenburskich*, *Przewodnik Naukowy i Literacki*, t. 11, 1883, s. 565.

⁵⁵ A. Vetulani, *Lenno pruskie*, ss. 315 n.

⁵⁶ W. Pociecha, *Królowa Bona*, t. 2, Poznań 1949, ss. 356 n.; Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary*, Warszawa 1946, ss. 224 n., 292, 302.

⁵⁷ A. Wojtkowski, *Tezy i argumenty polskie w sporach terytorialnych z Krzyżakami*, Olsztyn 1968.

⁵⁸ L. Kolankowski, *Z archiwum królewickiego. Polscy korespondenci księcia Albrechta 1525—1568*, Archeion, t. 6—7, Warszawa 1930; J. Jasnowski, *Korespondencja księcia Albrechta i Albrechta Fryderyka z Polakami w latach 1548—1572, przechowywana w Królewcu*, *Miesięcznik Heraldyczny*, R. 15, 1936, ss. 80—91, 118—120.

⁵⁹ J. Jasnowski, op. cit., s. 82.

Korespondentów w Polsce miał Albrecht w latach 1548—1568 kilkuset, jak to zestawili Jasnowski, ale i wcześniej wiele pisywał do Polaków. Zresztą korespondencja ta dawała mu dobry wgląd w sytuację wewnętrzną w Polsce. Nic dziwnego, że wszyscy badacze podnoszą rolę tej korespondencji, gdyż w Polsce nie posiadamy podobnej kolekcji, a zwłaszcza tak uporządkowanej i zachowanej niemal w całości. Z materiałów *Herzogliches Briefarchiv — B*, korzystał z odpisów Vetulani i z oryginałów Dolezel. Natomiast dział *HBA — C Westpreussen* w badaniach dotychczasowych był pomijany. Tymczasem nasze badania wykazują wyraźnie, iż właśnie w dziale C znajdują się niezmiernie interesujące materiały do polskiej polityki księcia pruskiego.

Naturalnie należy liczyć się z tym, że dalsza eksploracja korespondencji księcia Albrechta z Polakami, zarówno z senatorami, jak i z szlachtą czy mieszczanami z działu *Herzogliches Briefarchiv — B*, może w przyszłości przynieść dalsze uzupełnienia. Listów tych jest kilka tysięcy i duże nadzieje z ich udostępnieniem wiązać należy z edycją kolejnych tomów *Elementa ad fontium editiones* przez Karolinę Lanckorońską⁶⁰.

Natomiast z działu *C* i z *Ostpreussische Folianten* na szczególną uwagę zasługują listy przywódcy stanów Prus Królewskich Achacego Cemy do księcia Albrechta. Listy te są trudno czytelne, pełne niedomowień, ostrzeżeń i zaleceń: „do ognia” (*Zum Feuer*). Książę ich jednak nie niszczył i dzięki temu wiele wiadomości doszło do naszych czasów. Achacy Cema należał do przywódców rady pruskiej, jeździł na sejmy koronne, posłował w imieniu króla, miał więc bardzo dobre rozeznanie w sprawach polskich, stąd też jego informacje mają dużą wartość. Ale książę Albrecht zdobył sobie w Prusach Królewskich więcej stronników, jak Jerzego Bażyńskiego, Jana Werdena i innych. W ten sposób powstał w Prusach Królewskich krąg ludzi oddanych Albrechtowi. Korzyści były wzajemne, książę wydzierżawiał Cemie czy Werdenowi starostwa i darzył ich łaską, oni zaś pożyczali mu pieniądze i służyli radą. Spotkania odbywały się kilka razy do roku w cztery oczy, sześć oczu, rzadko miały miejsce większe narady także z udziałem zaufanych doradców książęcych. Stronnicy Albrechta nie stanowili kliki, koterii dworskiej, tworzyli po prostu krąg. Nie byli stronnictwem. Nie mieli organizacji wewnętrznej, formalnego członkostwa czy przyjętego programu. Nie byli agentami ale politycznymi partnerami księcia. Przecistawiając się integracyjnym i unifikacyjnym planom Korony, znaleźli w Albrechcie sojusznika. Jednakże byli niezależni politycznie od księcia. Zazwyczaj na narady przyjeżdżał książę do pogranicznych zamków w Prusach Książęcych (Pastęk, Morąg), aby nie narażać swoich stronników na podejrzenia w Koronie, choć te mimo wszystko narastały.

Jak wobec tego w świetle tej korespondencji oraz dotychczasowej literatury przedstawia się polska polityka księcia Albrechta, czyli polityka Prus Książęcych wobec Prus Królewskich i Korony?

III

Książę Albrecht, choć od roku 1525 stał się statystą w najważniejszych rozgrywkach politycznych na kontynencie europejskim, to jednak ze wszech miar pra-

⁶⁰ *Elementa ad fontium editiones XXX—XXXIII. Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia*, I—III Pars edidit Carolina Lanckorońska, Romae 1973—1974.

gnał być jak najlepiej w nich zorientowany. Jego polityce przyświecał cel pojednania się z Habsburgami i odsunięcia roszczeń Zakonu, a więc umocnienie dziedzicznego państwa Hohenzollernów w Prusach Książęcych. Natomiast dyplomatyczne uznanie przez cesarza tego Księstwa miało Albrechtowi pomóc w wyjściu z izolacji politycznej. Drogi do osiągnięcia tych celów były zawiłe i niełatwe. Naturalnie, że w tych warunkach politycznych polityka Prus Książęcych musiała opierać się na sojuszu z państwem zwierzchniczym — Polską. Jednakże polityka księcia Albrechta wobec Polski nie była jednolita. Księciem kierowały dwa odmienne cele: z jednej strony pragnął on utrzymania pozycji Polski na arenie europejskiej, a zwłaszcza dynastii Jagiellonów, gdyż oznaczało to utrzymanie protekcji Polski wobec Księstwa Pruskiego, chroniącej przed zakusami Zakonu i cesarza. Z drugiej strony słabość wewnętrzną Polski mógł być mu na rękę, gdyż pozwalała na umocnienie niezależności Księstwa. Książę Albrecht w imię własnych interesów śledził dokładnie politykę tak zagraniczną jak i wewnętrzną Polski. Ułatwiali mu to jego stronnicy z Prus Królewskich, jak również panowie z Korony.

Pragnienia księcia Albrechta sięgały jednak dalej. Opierając się na treści artykułu 14 traktatu krakowskiego przyznającego mu pierwsze miejsce obok króla w senacie, książę pragnął bezpośrednio wpływać na rządy w Polsce. Ambicje Albrechta podsycał kanclerz Krzysztof Szydłowiecki, z którym książę zawarł akt braterstwa w Gdańsku w roku 1526. Jego plany wspierała zresztą chyba całe ugrupowanie prohabsburskie w Polsce, a mianowicie poza kanclerzem także Łukasz Górka, kasztelan poznański i starosta generalny Wielkopolski; Stanisław z Chodcza, marszałek wielki koronny; brat jego Otto, wojewoda sandomierski; Mikołaj Szydłowiecki, podskarbi koronny i do pewnego czasu także Maciej Drzewicki, biskup kujawski⁶¹. Albrechtowi sprzyjał także Piotr Tomicki, biskup krakowski. Senatorowie ci, a zwłaszcza kanclerz Szydłowiecki, szybko zorientowali się w ambitnych planach królowej Bony, która chciała zdobyć decydujący wpływ na rządy w Polsce, odsuwając od króla dotychczasowych doradców. Zamierzenia królowej zaniepokoiły także księcia Albrechta.

3 listopada 1527 roku zjawił się u kanclerza w Opocznie tajny poseł księcia Albrechta Eck von Reppichau i przedstawił Szydłowieckiemu obawy książęce. Szczegóły tajnej misji Reppichaua znamy dziś dzięki badaniom Władysława Pocięchy⁶².

W odpowiedzi danej Reppichauowi kanclerz Szydłowiecki informował księcia, że król został całkowicie opanowany przez królową i nie jest on w stanie podejmować żadnej decyzji bez porozumienia się z żoną. Obowiązkiem księcia i senatorów winno być odsunięcie Bony od rządów. Obecnie sprawą najważniejszą, jego zdaniem, jest zagwarantowanie regencji książęcej nad Zygmuntem Augustem na wypadek śmierci króla.

Z kolei 7 listopada 1527 roku został przyjęty poseł książęcy przez króla w Radomiu. Poseł przedstawił królowi rady księcia pruskiego dotyczące stanowiska, jakie Polska winna zająć w konflikcie węgierskim. Król niewątpliwie za poradą Bony dyplomatycznie nie podjął dalszej wymiany poglądów z księciem w sprawie węgierskiej, a jedynie ogólnikowo wyraził podziękowanie. Fakt ten dotknął księcia.

⁶¹ W. Pocięcha, *O zjeździe w Poznaniu w roku 1530*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej, z. 4, 1947, ss. 12—13; Z. Wojciechowski, op. cit., ss. 225—226.

⁶² W. Pocięcha, *Królowa Bona*, t. 2, ss. 453—456.

który 29 listopada tegoż roku napisał własnoręcznie list do króla, datowany ze Szczytna. W liście tym prosił króla, „by rad jego nie raczył na wiatr puszczać”. aby nie ufał paszkwilom skierowanym przeciw niemu i wreszcie zaklinał wuja, by nie wierzył oszczercom, gdyż z czasem przekona się, jak szczerze jest oddany dynastii i królowi polskiemu.

Jeszcze w roku 1528 kanclerz Szydłowiecki nie rezygnował ze swoich planów i proponował, aby książę Albrecht i stary król poręczyli dochowanie przywilejów przez Zygmunta Augusta. Stało się jednak inaczej i poręczycielami została w roku 1539 Bona i stary król⁶³.

Z kolei w tymże roku 1530 książę legnicki Fryderyk, szwagier księcia Albrechta, wysunął projekt przyjęcia księcia pruskiego na doradcę przez króla rzymskiego, Ferdynanda. Równocześnie obiecywał Ferdynandowi, że książę Albrecht mógłby w oparciu o swoich stronników w senacie polskim zapewnić właśnie Ferdynandowi regencję nad małoletnim Zygmuntem Augustem. Ten projekt zbliżenia księcia pruskiego do Habsburgów miał odsunąć widmo roszczeń krzyżackich wysuwanych wobec Prus Książęcych. Nie spotkał się on jednak z przychylnym przyjęciem Ferdynanda, który nie wierzył, że książę Albrecht wyrzeknie się swych związków z opozycją protestancką w Niemczech. Poza tym podejrzewał on księcia Albrechta, i chyba nie bez racji, że ewentualne poparcie Habsburgów wykorzysta on dla swoich tajnych planów. Plany te zmierzały do uzyskania regencji, a zapewne i do zdobycia korony polskiej i sprostamentyzowania Polski⁶⁴.

Jeszcze na sejmie koronacyjnym w roku 1530 książę zajmował pierwsze miejsce w radzie koronnej, ale już w roku 1532 arcybiskup gnieźnieński Maciej Drzewicki mówił gdańszczanom, że nigdy mu tego miejsca nie odda. Dodał, że jest przeciwny udziałowi Albrechta przy elekcji, „trzeba bowiem wiedzieć, że mamy młodego króla a książę mógłby przy zastosowaniu korupcji zdobyć niektórych senatorów dla swoich planów i urządzić w Koronie Polskiej nie byle jakie sprawy”⁶⁵. Również biskup płocki Andrzej Krzycki, ściśle związany z królową Boną, miał się wyrazić o księciu pruskim, iż jest „źmiją w naszym zanadru”⁶⁶. Odtąd, wbrew artykułom traktatu krakowskiego, odmawiano Albrechtowi prawa do udziału w elekcji królów polskich i zasiadania w senacie. Bona nie chciała dzielić się władzą z Albrechtem, gdyby trzeba było powołać regencję dla małoletniego Zygmunta Augusta. Również Zygmunt Stary, mimo zapewnień Albrechta o jego wierności i lojalności, przychylił się do polityki odtrącania księcia pruskiego od spraw polskich. Niemałe w tym znaczenie miał fakt odstąpienia Albrechta od religii katolickiej, do której tak przywiązany był Zygmunt Stary.

Kiedy więc plany Albrechta w kierunku bezpośredniego wpływania na politykę

⁶³ A. Vetulani, *Lenno pruskie*, ss. 129—131; L. Kolankowski, *Zygmunt August, wielki książę Litwy do roku 1548*, Lwów 1913, s. 29.

⁶⁴ W. Pocięcha, *O zjeździe poznańskim*, s. 36.

⁶⁵ WAP Gd., Dz. 300/29, nr 10, f. 652. W rozmowie w dniu 12 I 1532 z posłem z Gdańska, Drzewicki powiedział: *Ich will Ihm (sprach S. G.) meyne Stelle nicht geben. Wil men Ihn zu der lynchen der Konyng sitzen lassen, das sol nich nicht kammern, aber awes meiner Stelle sol er nich nicht dringen, aber Ihne zu der Styme in der Election zulassen, dass wirt nich geschehen. Den es ist gar wol zu betrachten, wen wir haben eynen Junge Herrn Koning, es muchte der Furste etzliche Herrn durch Coruptions in seyne Meynunge czyhen und also in der Cron von Polen wil wunderbares Ding einrichten. Darzu men es nicht wil kamen lassen.*

⁶⁶ L. Kolankowski, *Zygmunt August*, s. 39.

Polski nie znalazły zrozumienia w kręgach dworskich, a jego dawni sprzymierzeńcy wymarli (kanclerz Krzysztof Szydłowiecki w roku 1532 a biskup krakowski Piotr Tomicki w roku 1535) i znoszenie się z księciem uznano za podejrzane, książę Albrecht zmuszony był zmienić taktykę w latach trzydziestych XVI wieku. Znalazł on co prawda sojuszników w hetmanie Tarnowskim i w Górkach z Wielkopolski, ale aliance te nie wyrównywały strat. Książę jednak, głównie przez dawanie prezentów, znajdował jeszcze jakiś dostęp do starego króla (który mimo wszystko czuł do niego pewną słabość) i w następnych latach, a to za pośrednictwem sekretarza królewskiego, a potem kanclerza Jana Chojeńskiego, a następnie za pośrednictwem biskupa płockiego i zarazem kanclerza, Samuela Maciejowskiego.

Książę Albrecht wyczołgał się w zasadzie z dalszych starań o prawo do bezpośredniego współtworzenia polityki państwa polskiego. Postanowił jedynie wpływać na nią różnymi sposobami, tak aby była ona w miarę korzystna dla racji stanu Księstwa Pruskiego. Nic dziwnego przeto, że książę starał się być dokładnie informowany o wszystkich uwarunkowaniach polityki polskiej i innych państw europejskich, tak aby móc wyciągać wnioski dla własnej polityki.

Drugi etap polskiej polityki księcia Albrechta przypada na lata 1530—1548. Wówczas to na pierwszy plan polityki książęcej wysuwa się sprawa utrzymania lenna w rękach dynastii Hohenzollernów. Równocześnie następują zmiany personalne wśród doradców książęcych w Polsce. Miejsce stronników książęcych z Koryny, po śmierci Szydłowieckiego i Tomickiego, zajmuje krąg z Prus Królewskich (Bażyńscy, Cemowie, Jan Werden, Tiedemann Giese i inni).

Oslabienie pozycji księcia Albrechta w Polsce w latach trzydziestych XVI wieku zbiegło się z dalszym osłabieniem jego pozycji na forum międzynarodowym. Ołóż w roku 1532 Albrecht został banitą Rzeszy, a Zakon coraz ostrzej wysuwał pretensje do dawnych swoich ziem. Zadziwia czasem w korespondencji księcia Albrechta z Zygmuntem Starym z tych lat natarczywe naleganie na obronę lenna. Tymczasem atak na Prusy ze strony resztek Zakonu w Niemczech był mało realny. Najbardziej jednak obawiał się chyba książę Albrecht porozumienia Jagiellonów z Habsburgami ponad jego głową, kosztem jego interesów. I dlatego ciągle zabiegał o informacje, co się dzieje na sejmach koronnych, o czym się mówi na dworze. Stąd w roku 1538 podjął on wspólnie z „kręgiem” akcje szpiegowskie na dworze królewskim⁶⁷. Kiedy Cema wracał z sejmów koronnych, książę nalegał na szybkie poinformowanie go, o czym tam rozprawiano. Tymczasem Cema zwlekał z odpowiedzią, obawiając się niełaski królewskiej, jaka dotknęła go w roku 1540 po przekroczeniu instrukcji poselskiej w Berlinie⁶⁸. Zresztą zarówno Cema jak i Werden znaleźli się w podejrzaniu na dworze królewskim.

Obawy Albrechta o losy Księstwa okazały się jednak uzasadnione, gdyż jeszcze w roku 1548 królowa Bona proponowała księciu wymianę Księstwa Pruskiego na jakieś inne księstwo w pobliżu pozostałych ziem brandenburskich⁶⁹. Książę, nie mając męskiego potomstwa i troszcząc się o przyszość Księstwa, doprowadził w roku 1537 do specjalnej tajnej narady w Królewcu, w której obok radców książęcych uczestniczyli z Prus Królewskich Achacy Cema i Jan Werden⁷⁰. W toku

⁶⁷ J. Małek, *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525—1548*.

⁶⁸ Ibidem, s. 245 n.

⁶⁹ A. Grassmann, op. cit., s. 129.

⁷⁰ J. Małek, *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525—1548*.

obrad rady książęcy Jan Kreytzen i Jerzy Kunheim wyraźnie zaznaczyli, że Polska dąży do jak najszybszej inkorporacji Księstwa i pytali, co robić, aby lenno utrzymać w rękę Hohenzollernów. W wyniku narady powstał projekt dopuszczenia linii elektorskiej Hohenzollernów do lenna pruskiego, zwłaszcza że elektor Joachim II na skutek małżeństwa z Jadwigą Jagiellonką stał się zięciem królewskim. Próby przeforsowania tego projektu na dworze polskim spaliły na panewce. Jednakże genęą późniejszego stronnictwa filobrandenburskiego w Prusach Książęcych należy wiązać właśnie z naradą królewską w roku 1537⁷¹.

Z kolei w roku 1546 podjął książę Albrecht starania o dopuszczenie swego bratanka, Albrechta Alcybiadesa, do lenna⁷². Śmierć margrabiego Albrechta Alcybiadesa w roku 1557 przekreśliła również plany z nim związane. Dopiero w roku 1563 Zygmunt August, chcąc zneutralizować rodzinę Hohenzollernów i innych książąt Rzeszy mających zamiar wziąć udział w wojnie inflanckiej, dopuścił linię elektorską do lenna.

Innym zasadniczym problemem w polityce Albrechta w latach 1530—1548 były starania o porozumienie się z Habsburgami. Stąd też Albrecht pilnie śledził sytuację na Węgrzech, gdzie krzyżowały się interesy Habsburgów z Zapolymi i Jagiellonami, a później konflikt habsbursko-turecki. Wysuwano przy okazji różne projekty i transakcje związane, na przykład aby Habsburgowie za cenę rezygnacji z tronu przez Jana Zygmunta Zapolę znieśli banicję ciążyącą na księciu Albrechcie. Doszło nawet do tego, że niektórzy Hohenzollernowie ostrzyli sobie apetyty na spadek po Zapolym.

Księciu Albrechtowi bardzo zależało na wyjściu z izolacji politycznej i chciał on wykorzystać jakiś odpowiedni moment w sytuacji międzynarodowej, aby uzyskać zniesienie banicji Rzeszy. Ludzono go, że jeżeli stanie na czele wyprawy antyturskiej, to uzyska zniesienie tej banicji. Strona polska zabiegała co prawda o oficjalne zniesienie banicji, ale nie czyniła tego z większym zaangażowaniem. Być może, królowa Bona trzymała w ten sposób w szachu Albrechta. Książę Albrecht pod koniec panowania Zygmunta Starogo posadzał nawet Polskę o znoszenie się z Zakonem. Chcąc porozumieć się z Habsburgami, wysuwał książę Albrecht projekt tzw. *Afterlehn*, według którego byłby on lennikiem zarówno Polski jak i cesarza.

Porozumienie z Habsburgami stanowiło tylko alternatywę, gdyż w tym samym czasie książę Albrecht wiązał się z przeciwnikami tej dynastii w Rzeszy, zwłaszcza ze Związkiem Szmalkaldzkim.

Co prawda książę Albrecht został odsunięty od „współrządów” w Polsce, próbował jednak wywierać swój wpływ na stosunki wewnętrzne w tym kraju. Możliwości jego oddziaływania były skromne, niemniej możemy zauważyć tendencje jego polityki w tym względzie. Otóż Albrecht, podobnie zresztą jak jego wuj Zygmunt Stary, popierał oligarchię, a sprzeciwiał się ruchowi średniej szlachty w Polsce. Oburzał go przebieg wojny kokoszej. Równocześnie książę popierał w miarę swoich możliwości, reformację w Polsce.

Nowy, a zarazem trzeci etap w polskiej polityce księcia Albrechta wiąże się ze wstąpieniem w roku 1548 na tron Zygmunta Augusta, który darzył swego

⁷¹ F. Mincer, *Działalność stronnictwa filobrandenburskiego w Księstwie Pruskim w latach 1600—1604*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia, 1963, z. 3—4, ss. 75—126.

⁷² J. Małek, *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525—1548*.

starszego wiekiem, ciotecznoego brata, dużym szacunkiem. Polityka książęca w latach 1548—1568, czyli po śmierci Albrechta, była ściśle związana z inflancką polityką Zygmunta Augusta. Jednak wszystkie jej dawne nurty odnajdujemy i później. Myślał więc perspektywicznie o zdobyciu korony polskiej dla syna Albrechta Fryderyka. Stąd młody książę wychowywał się w otoczeniu synów szlacheckich — Polaków, między innymi młodego Reja. Jak wiadomo, kandydatura Albrechta Fryderyka została wysunięta w czasie bezkrólewia (1573) przez polskich ewangelików, jednak ze względu na chorobę umysłową tego władcy nie miała ona szans.

W dalszym ciągu Albrecht dążył do wyjścia z izolacji na arenie międzynarodowej, a zwłaszcza starał się o zniesienie banicji, co nie zostało uwiecznione sukcesem za jego życia. Dopiero dopuszczenie Albrechta Fryderyka do lenna frankońskiego przez cesarza niejako milcząco znosiło tę banicję. Wreszcie książę Albrecht prowadził politykę zachowania lenna w rękach dynastii Hohenzollernów, co przyniosło rzeczywisty rezultat.

Sprawą otwartą jest pytanie, czy Hohenzollern na tronie polskim, włączając Księstwo do Korony, wyzbyły się swojej „niemieckości” i okazałyby się lepszym kandydatem niż późniejsi Wazowie czy też wzmocniłyby wpływy niemieckie, otoczyłyby się Niemcami, jak to miało miejsce w Czechach po Mohaczu (1526 r.) i na Węgrzech, po śmierci Jana Zapolyi (1541 r.), które poza Siedmiogrodem przeszły w ręce Habsburgów.

Sumując szczegółowe badania nad tym zagadnieniem, zwłaszcza nad okresem 1525—1548, można dojść do następujących wniosków:

1. Celem polityki księcia Albrechta wobec Prus Królewskich było podtrzymanie odrębności tej dzielnicy oraz popieranie oligarchii pruskiej w jej sporze z opozycją szlachecką. Wzmacnianie odrębności Prus Królewskich posiadała szczególną wagę w związku z unifikacyjnym i integracyjnym programem Korony wobec Prus Królewskich. Likwidacja odrębności Prus Królewskich mogła z kolei wzmocnić nacisk na Prusy Książęce w kierunku inkorporacji lenna pruskiego do Polski.

2. Polityka wobec Prus Królewskich nie była celem samym w sobie, lecz środkiem do prowadzenia polityki wobec całej Polski. Dowodem na to jest między innymi utworzenie kręgu proksiążęcego w Prusach Królewskich, którego rola sprowadzała się przede wszystkim do doradzania księciu, jak ma postępować w stosunkach z Polską. Książę Albrecht był bliski utworzenia podobnego kręgu stronników w Wielkopolsce w oparciu o Łukasza i Andrzeja Górków. W Małopolsce miał on także swoich stronników Krzysztofa Szydłowieckiego i Piotra Tomickiego, a później Jana Tarnowskiego. Ale do powstania kręgu tutaj nie doszło. W interesującym nas okresie nie odnajdujemy również kręgów proalbrechtowskich na Mazowszu i na Litwie.

3. Analiza korespondencji księcia Albrechta z Achacym Cemą, Janem Werdenem, Jerzym Bażyńskim, Janem Dantyszkiem i innymi dowodzi, że w zasadzie nie istniała żadna ważniejsza sprawa w polskiej polityce książęcej, w którą nie byłiby włączeni jego stronnicy z Prus Królewskich.

4. Utworzenie kręgu proksiążęcego w Prusach Królewskich świadczyło o nowoczesnej technice pracy politycznej, jaką stosował książę Albrecht.

5. Książę Albrecht w polityce wobec państwa zwierzchniego pozostawał na ogół lojalnym lennikiem, co wynikało z jego ówczesnego położenia. Jego polityka wobec Polski zmierzała do utrzymania w mocy postanowień traktatu krakowskiego

z 1525 roku. W stosunkach z Polską pragnął zachowania status quo. Uzyskanie niezależności Księstwa nie wchodziło w grę, biorąc pod uwagę sytuację, w jakiej się znajdował. Mogło to być jedynie daleką perspektywą.

6. Polską politykę księcia Albrechta można podzielić na trzy okresy to jest na lata 1525—1530 i 1530—1548 oraz 1548—1568. W pierwszym okresie książę Albrecht próbował czynnie włączyć się do rządów w Polsce, natomiast w drugim okresie ograniczył się tylko do starań o utrzymanie lenna pruskiego w rękach Hohenzollernów w obawie przed inkorporacją Prus Książęcych do Korony, w trzecim — ściśle współpracował z Zygmuntem Augustem w Inflantach.

EIN NEUER BLICK AUF DIE POLITIK HERZOGLICH-PREUSSENS GEGENÜBER POLEN IN DER ZEIT DES HERZOGS ALBRECHT (1525—1568)

Zusammenfassung

In den bisherigen Forschungen waren er bisher zwei Historiker: A. Vetulani (1930) und S. Dolezel (1967), die sich gründlich mit der Politik Herzoglich-Preußens gegenüber Polen in der Zeit des Herzogs Albrecht (1525—1568) befaßten. Der Verfasser des vorliegenden Artikels hat die bisher nicht ausgenutzten Quellenmaterialien aus dem Königsberger Archiv in Göttingen berücksichtigt, und zwar die Abteilung Herzogliches Briefarchiv C und die entsprechenden Bände der Ostpreußischen Folianten. Bei der Behandlung der Politik von Herzoglich-Preußen hat der Verfasser die Politik des Herzogs Albrecht im Auge, und meint, daß die Teilnahme der Stände an der Außenpolitik des Herzogtums nur vorübergehend war.

In der Politik des Herzogs Albrecht gegenüber Polen wurden drei Perioden herausgesondert, welche die Jahre 1525—1530, 1530—1548 und 1548—1568 umfassen.

In der ersten Periode hat der Herzog Albrecht versucht, an den Regierungsgeschäften in Polen aktiv teilzunehmen, was seinen Ausdruck in den Bemühungen um die Regentschaft über Sigismund August für den Fall des Todes von Sigismund I. dem Alten fand. Diesem Vorhaben hat sich die Königin Bona hartnäckig widersetzt, die einen entscheidenden Einfluß auf ihren Gemahl erlangte und ihn für die Fernhaltung Albrechts von den polnischen Angelegenheiten gewann. Nachdem die Pläne Albrechts, einen unmittelbaren Einfluß auf die Politik Polens zu erreichen, durchkreuzt wurden und die Kontakte mit dem Herzog in der Krone Polen als suspekt betrachtet wurden, sah sich der Herzog gezwungen, in den dreißiger Jahren des 16. Jahrhunderts seine Taktik zu ändern.

In den nächstfolgenden Jahren, 1530—1548, rückte die Frage der Erhaltung des preußischen Lehens in den Händen der Hohenzollern in den Vordergrund, da man fürchtete, daß Polen das Herzogtum inkorporieren möchte.

Schließlich erfolgte in den Jahren 1548—1568 eine Synchronisierung der Politik Albrechts mit der Politik des neuen Königs von Polen Sigismund August auf dem Gebiet Livlands. In der Politik Albrechts gegenüber Polen finden wir jedoch weiterhin frühere Bestrebungen; nach der Erlangung der polnischen Krone für seinen Sohn Albrecht Friedrich, nach der Überwindung der Isolierung auf dem internationalen Schauplatz und nach der Erhaltung des Lehens in den Händen der Hohenzollern. Das letztere Streben hat mit der Zeit auch greifbare Resultate gebracht.

Ubers. Jerzy Serczyk